

وحدت اسلامی در اندیشه شهید بهشتی

فاطمه اسلام‌پناه - عضو کارگروه سیاست

عناصری بود که بتوانند، تعداد قابل توجهی از اعضا را در کنار یکدیگر، سامان دهند. اولین مسئله‌ای که به ذهن متبادر می‌شود یک سلسله محبت‌هایی است که ریشه‌های خاصی دارد، مانند همشهری‌گری، هم‌وطنی و هم‌زبانی. سوالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که این محبت‌ها طبیعی هستند یا سنتی و قراردادی، به باور شهید بهشتی تاکنون پاسخ قطعی به این سوال داده نشده است زیرا نیازمند آزمایش‌های چندین ساله اجتماعی است اما در رابطه با این پرسش که آیا این محبت‌ها در جامعه تکامل یافته بشری، می‌توانند محور اصلی باشند یا نه؛ پاسخ تجربی و پاسخ دین این است که بالاترین محبتی که شایستگی دارد محور ارتباط انسان‌ها در میدان وسیع اجتماع باشد، محبت مسلکی است. «هم‌مسلك‌ها به صورت برادر

۱. اهمیت وحدت اسلامی

به باور شهید بهشتی، جامعه نیز همانند فرد، دوران تولد، کودکی، جوانی، کمال، کهولت و مرگ را سپری می‌کند. همچنین هر جامعه در طول حیات خویش ممکن است به بیماری‌هایی مختلفی دچار شود. به تعبیر ایشان زمانی که جامعه بیمار شود روابط میان اعضا متزلزل شده و کارکرد مفید خود را از دست می‌دهد. در چنین مواقعی، باید جامعه را معالجه و درمان کرد وگرنه رو به زوال و نابودی حرکت کرده و نهایتاً می‌میرد. به همین علت، اسلام به فعل و انفعالات جامعه توجه ویژه داشته و برای استوار ساختن پیوندهای اجتماعی، راهکارهایی را اندیشیده است. (حسینی بهشتی، ۱۳۹۶ الف، ج ۱: ۹۳) طبیعتاً برای تحکیم پیوندهای اجتماعی، باید به دنبال

مقدمه

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های شهید بهشتی در طول حیات، ایجاد یک جامعه اسلامی واحد و پویا بود. ایشان بر اهمیت وحدت اسلامی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل مربوط به آینده ایران و جهان، تأکید داشت. به باور وی مسلمان در همکاری و نزدیکی با یکدیگر، قادر خواهند بود با چالش‌های بزرگ دنیای امروز مواجه شده و از آن عبور کنند. بدون شک قرار گرفتن در چنین مسیری، با موانع و مشکلات بسیاری همراه است که شهید بهشتی با استفاده از تعالیم اسلام و تجربیات خویش، هریک از این چالش‌ها را مورد بررسی قرار داده و راهکارهایی نیز جهت دستیابی به این هدف والا ارائه می‌دهد.

مسئله‌ی و برادر ایمانی و برادر دینی با یکدیگر پیوندی محبت‌آمیز پیدا می‌کنند. این پیوند محبت‌آمیز، چنان قدرت و توان و نیرویی دارد که بتواند محور اصلی روابط اجتماعی باشد. این محبت، حتی حاکم بر محبت‌های دیگر، از قبیل محبت خانوادگی است و آن‌ها را تحت الشعاع قرار می‌دهد؛ البته آن‌ها را از بین نمی‌برد اما تحت الشعاع قرار می‌دهد... تجربه نشان داده است که در میان مسلک‌ها و روش‌ها و منش‌های اجتماعی، مسلک‌هایی که رنگ دینی دارند، قدرت محبت‌زایی و قدرت پیوند قلبی دادنشان تا کنون از همه مسلک‌های دیگر، بیشتر بوده است.» (حسینی بهشتی، ۱۳۸۵: ۱۷۶-۱۷۴)

بنابراین تاکنون دانستیم که پیوندهای اجتماعی، به‌وسیله مسلک‌های دینی و ایمانی از تحکم بیشتری برخوردار هستند. حال باید به این مسئله پرداخت که در جامعه اسلام، چه عواملی بر تقویت و یا تضعیف این پیوند اجتماعی موثر هستند.

۲. موانع تحقق وحدت اسلامی

۲.۱. غرور

در میان مسلمانان، پیروان مذاهب فقهی مختلفی وجود دارد که این مسئله موجب شده تا عده‌ای خود را برتر از گروه دیگر تلقی کنند. به باور شهید بهشتی، مسلمانان باید به این باور برسند که «بر طبق نص کتاب و سنت، هر مسلمان که به خدای یکتا و نبوت پیغمبران او و پیغمبر بزرگوار اسلام معتقد باشد و کتاب خدا و سنت رسول خدا (ص) را بی‌چون و چرا بپذیرد و اساس عقیده و عمل خود بشناسد و به تعالیم مسلم اسلام از قبیل معاد و جزای اعمال، نماز، روزه، زکات، حج، جهاد، دوستی خاندان رسول خدا (ص)، اطاعت از ائمه عدل و مبارزه با ائمه جور، دفاع از سرزمین اسلام، امر به معروف و نهی از منکر و... معتقد باشد، چنین شخصی مسلمان و عضو

افرادى حضور دارند که رشد اخلاقی و معنوی ایشان آن‌چنان نیست که در همه زمان، موازین قسط و عدل را رعایت کرده و به حق دیگران تجاوز نکنند. ضعف عوامل درونی در آن‌ها موجب می‌شود که نتوانند حرص و خودخواهی خود را مهار کنند و رفتاری از خود نشان می‌دهند که پیوندهای اجتماعی را تضعیف می‌کند.

از طرف دیگر، سست ایمانی، موثرترین عامل اختلاف در میان مردم است. گاهی دو انسان با ایمان بر سر یک مسئله با یکدیگر اختلاف پیدا می‌کنند که عامل اختلاف، ستمگری نیست بلکه تشخیص حق از باطل است. در این موارد، هر طرف، حق را به خود می‌دهد و ممکن است با شور و حرارت و جدیت که از لوازم ایمان است هرطور شده از حق خود دفاع کرده و زیر بار چیزی نرود که به باور او ظلم و ناحق است. چنین اختلافاتی پیوند قلبی و روحی میان اعضای یک جامعه را سست کرده و احساس دشمنی و کینه‌توزی را جانشین احساس برادری و محبت نسبت به یکدیگر می‌کند. (حسینی بهشتی، ۱۳۹۴، ۴۸۵-۴۸۳) به همین علت، قرآن با تأکید فراوان از مسلمانان می‌خواهد که در حل و فصل

رسمی امت اسلام است.» بنابراین وجود چنین تصویری که گروهی تنها خود را برتر دانسته و گروه دیگر را در امت اسلامی به رسمیت نشناسند غلط است. در این‌باره شهید بهشتی از کتاب اصول کافی روایتی را از امام صادق (ع) در پاسخ به یکی از کارگزارانش مطرح می‌کند «آن‌ها دوست‌دار ما، خاندان پیغمبر، هستند ولی عقیده آن‌ها با شما در مورد امامت یکی نیست، آن وقت شما از آن‌ها بیزارید؟! پیش ما هم چیزهایی (معارف عالی‌ه‌ای) هست که پیش شما نیست؛ آیا سزاوار است ما به این دلیل از شما بیزار باشیم؟ پیش خدا چیزهایی (علم‌های الهی) هست که پیش ما نیست؛ آیا فکر می‌کنی که خدا به این جهت ما را مطرود کرده است؟ گفتیم: به خدا قسم، نه. حال می‌گویی ما چه کنیم؟ گفت: آن‌ها را دوست بدارید و از آن‌ها بیزار نباشید و جدایی نگیرید.» (حسینی بهشتی، ۱۳۹۶ ب: ۳۱-۳۳)

۲.۲. کج‌اندیشی یا سست ایمانی

گاهی منشا اختلافات پیش آمده در کج‌اندیشی یا بی‌انصافی یکی از طرفین یا هر دو آن‌ها می‌باشد. در همه جوامع

همه مسلمانان جهان شریک بدانند؛ یعنی طوری زندگی کند که مصالح اجتماعی او به مصالح اجتماعی همه مسلمانان جهان وابسته باشد. از طرف دیگر در سطح دولت‌ها و نظام جهانی نیز حفظ چنین روحیه‌ای به استحکام پیوندهای موجود در جهان اسلام کمک موثر خواهد کرد. در یک حالت ایده‌آل، انتظار این است که همه مسلمانان جهان از یک حکومت مشترک یا چیزی شبیه به آن از قبیل یک فدراسیون داشته باشند اما در جهان امروز، تحقق چنین امری دور از دسترس است. (حسینی بهشتی، ۱۳۹۶ ب، ۳۶) در وهله بعد، ایده شهید بهشتی این است که یک وزارت امت، یعنی وزارتی که روابط یک دولت را با جهان اسلام تنظیم می‌کند، شکل گیرد تا به این طریق، خارج از پروتکل‌های دست و پا گیر وزارت امور خارجه، یک سلسله روابط سازنده در یک مجموعه جهانی اسلامی شکل گیرد. (حسینی بهشتی، ۱۳۹۶ الف، ج ۱: ۳۸۷) امروزه که در نظام بین‌الملل چنین نهاد دولتی در جهان اسلام شکل نگرفته است، احساس مسئولیت مسلمانان نسبت به سرنوشت یکدیگر، می‌تواند در قالب مسائلی مختلفی، وحدت آفرین باشد. به‌عنوان مثال مسئله فلسطین، یکی از مهم‌ترین عناصری است که توانسته دولت - ملت‌های کنونی جهان اسلام را که اختلافات بسیاری در روابط خود دارند، نزدیک به یکدیگر قرار داده و در بسیاری از موارد، محبت مسلکی تضعیف شده را احیا کند.

۳.۲. نهادسازی و تشکل

باتوجه به اهتمام ویژه‌ای که شهید بهشتی به مسئله تشکیلات دارند، طبیعتاً یکی از جلوه‌های وحدت در جهان اسلام، تشکل در قالب سازمان‌های دولتی یا مردم نهاد در سطح بین‌المللی و یا منطقه‌ای می‌باشد. تلاش‌های شهید بهشتی در «مرکز اسلامی هامبورگ» و همچنین تشکیل «اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانشجویان در اروپا»

قومی و ملی، حرام و بر ضد اسلام است [می‌رساند]... همه اقوام و ملت‌های مختلف مسلمان باید در وحدت و یکپارچگی امت اسلامی یکی شوند و یک نظام نیرومند و منسجم، به‌وجود آورند و احساسات ملی و ناسیونالیستی، آن‌ها را پاره پاره و ضعیف نکند. (حسینی بهشتی، ۱۳۸۸: ۴۱۳-۴۱۱)

۳. عوامل موثر بر تحقق وحدت

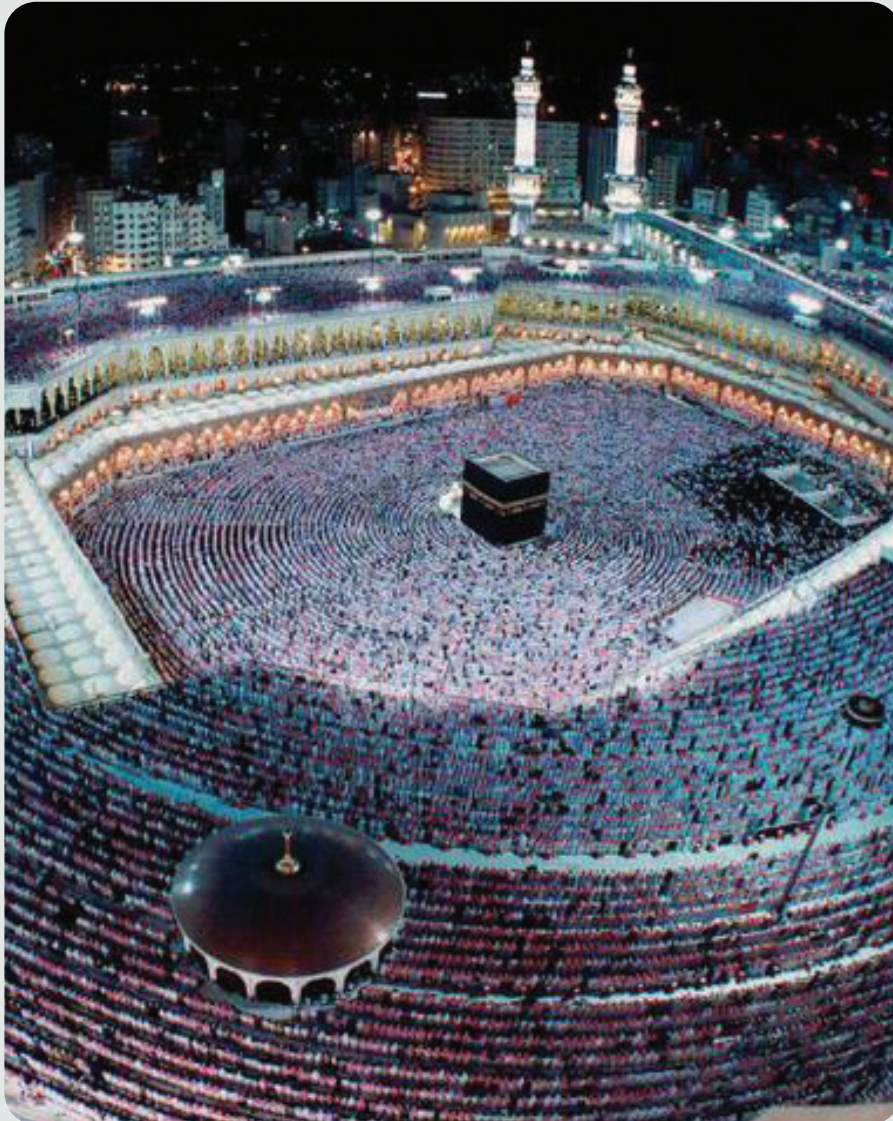
۳.۱. احساس مسئولیت

مسلمانان در سطح فردی و اجتماعی باید نسبت به مصالح و منافع یکدیگر، احساس مسئولیت داشته باشند. یکی از وظایف مهم دینی هر مسلمان این است که خود را در مصلحت اقتصادی، سیاسی و اجتماعی با

اختلاف میان خود کوشا باشند «خداترس باشید و به اصلاح اختلافاتی که میان شما پیش می‌آید پردازید» (انفال/۱)

۲.۳. تعلقات ملی و قومی

بدون شک یکی از عوامل موثر بر اختلافات میان مسلمانان، تعلقات ملی و قومی آن‌ها می‌باشد. به باور شهید بهشتی، پیوندهای عاطفی ملی باید محترم شمرده شوند اما این علاقه نباید منجر به نادیده انگاشتن عالی‌ترین پیوند اجتماعی شود. بنابراین برای یک مسلمان واقعی، پیوند اجتماعی اسلامی، نسبت به هر پیوند اجتماعی دیگری اولویت دارد. «تعصبات قومی و نژادی و ناسیونالیستی و برتری‌جویی‌های

تاییدی بر این مدعاست که در جهانی که تحقق یک حکومت مشترک و یا یک وزارت دولتی مختص امت در آن امکان‌پذیر نیست، نهادها و تشکیلات اسلامی قادرند در جهت تقویت پیوند میان مسلمانان جهان تاثیرگذار واقع شوند.

۳.۳ حج

شهید بهشتی بیان می‌کند که حج، به‌عنوان یک عامل اجتماعی سالانه، می‌تواند پیوند عمیقی میان روح مسلمانان ایجاد کند. همچنین حج باعث شده است که توطئه‌ها و تفرقه‌افکنی‌ها میان مسلمانان خنثی شود. «اگر مسئله حج در میان نبود، به احتمال قوی در تاریخ، میان شیعه و سنی، شکاف صد در صد ایجاد شده بود. سودپرستان صفویه و سودپرستان عثمانی بر دعوایی که سر لحاف ملانصرالدین یعنی حکومت داشتند، واقعا مصمم بودند شیعه را از سنی تا این پایه جدا بکنند، ولی خوشبختانه حج، جزو ضامن‌های اصیل این وحدت بوده است. بالاخره به هیچ وجه نمی‌توانستند به شیعه بگویند به حج نروید. حج از واجبات اساسی اسلام بود و خود این سبب می‌شد لاقول این جدایی کم بشود. چون زمینه جدایی همیشه هست، باید عواملی برای پیشگیری از این زمینه‌ها فراهم کرد که حج یکی از آن عوامل است.» (حسینی بهشتی، ۱۴۰۰، ج ۶: ۲۸۲)

جمع‌بندی

قرآن، کتاب راهنمای مسلمانان، همواره خواسته است که مسلمانان در سراسر جهان به‌صورت یک ملت یا امت زندگی کنند و بکوشند تا هرچه بیشتر، متحد و یکپارچه شوند. با توجه به اهمیتی که وحدت جامعه اسلامی در تعالیم اسلام دارد شناخت موانع و عوامل تحقق این هدف، ضرورت دارد. به اعتقاد شهید

بهشتی منشا بسیاری از اختلافات در جامعه اسلامی را کج اندیشی، سست ایمانی و تعلقات ملی و قومی مسلمانان شکل می‌دهد که مطابق تعالیم اسلام، ارتقا احساس مسئولیت مسلمانان نسبت به مصالح و سرنوشت یکدیگر، اهتمام به مسئله شکل و نهادسازی و همچنین کنگره سالانه حج از مواردی هستند که می‌توانند به استحکام پیوندهای اجتماعی میان مسلمانان کمک کنند.

سخنرانی‌ها و مصاحبه‌های آیت الله شهید دکتر سید محمد حسینی بهشتی، تدوین محمدرضا سرابندی، چاپ دوم، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی

حسینی بهشتی، سید محمد، (۱۳۹۶ ب)، اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانشجویان در اروپا، چاپ سوم، تهران: روزنه

حسینی بهشتی، سید محمد، (۱۳۹۴)، شناخت اسلام، چاپ دوم، تهران: روزنه

حسینی بهشتی، سید محمد، (۱۳۸۸)، حزب جمهوری اسلامی مواضع تفصیلی، چاپ اول، تهران: نشر بقعه

حسینی بهشتی، سید محمد، (۱۳۸۵)، نقش آزادی در تربیت کودک، چاپ سوم، تهران: نشر بقعه

کتاب‌نامه

حسینی بهشتی، سیدمحمد، (۱۴۰۰)، در مکتب قرآن، تهران: روزنه

حسینی بهشتی، سید محمد (۱۳۹۶ الف)،